

alatt állok, melyet még mint olvasó sem értékeltem, áttérek az elbeszélésre.”

Ezzel e próza még egy sajátosságához jutottunk el: a szinte *dokumentumszerűen reális* hangütéshez („...visszatérünk a történethez, amely egy 1963-as találkozással kezdődik”), és az izgalmas elbeszélések *cselekményességéhez*. Ugyanerre a törekvés irányra hívja fel a figyelmet az író-narrátor főhőssé való előléptetése és a metanyelv cselekményes fabulaanyagba való átbillentése. Íme egy példa, hogyan történik ez utóbbi az ironia mellézköngéitől megemelve: „Abban az időben, amikor ezen az elbeszélésen dolgoztam, sok hiányosság aggasztott, különösen a megbízhatatlan befejezés, ám akkor segítségemre szaladt a véletlen, az elbeszélő védőszentje. Egy nap találkoztam a Tribün egykori műsorvezetőjével...”

Az a szabadság, amellyel Mirko Kovač az eredendő metaanyag és az eseményes fabulatív elemek tartományával manipulál, még egy tünetben regisztrálható. Ez pedig a „*történet a történetben*”, „szöveg a szövegben” jelensége, illetve továbbfejlesztése. Láttuk, hogyan alakul át az esszé- és vallomásíró főhőssé, hogyan lép be az elbeszélés világába, amelynek síkját, múltbéli történetek valósággrétegei törik meg. Fontos észrevennünk, hogy a hősök e prózavilágban a különböző síkokból és síkokba ki-be lépkednek. Ezek a fordulatok e szövegek poénjaiként tűnnek fel: az elbeszélés végén a cselekmény részeként áll előttünk a korábban elmesélt élettörténet kulcsfigurája.

Mirko Kovač elbeszéléskötete a hasonmáselmélettel a kapcsolatkeresés könyve. Kapcsolatteremtési kísérlet a halállal, a megvilágosodás pillanatával, a lét lényegével, önmagunkkal, másokkal, mások gondolataival, testével. A látszólag egymást kizáró jelenségek közt rejtőző kapcsolatok felismerése élet és halál, ébrenlét és álom, jó és rossz, angyali és démoni, tiszta és piszkos egymásban élésének markánsan sajátos, különös ízű művészi felmutatása. E reális talajú, józan világban nyomatékos ellentétként domborodik ki a *valóság és a képzelet*, melynek összekuszálódott gyökereit tartva az író ismeretlen erők, életveszélyek közt hanyódva, hidegrázásos lázba esve hőkölné vissza önnön megvilágosuló arcmásai elől: „Egész hosszú életemet az önnönmagamról szóló adatok gyűjtésével töltöttem.”

CSANYI Erzsébet

HÁNYÓDÓ DIÓHÉJAK

Két dióhéj. Nyugat-európai és tengerentúli magyar prózaírók. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987

Milyen is legyen egy antológia? Milyen is lehet?... Úgy tetszik, szükségképpen és lényegéből adódóan „vegyes”, elvégre ez a dolga,

mert így is mondhatnánk. Azaz hát ilyen ez is, részben színvonala, de még inkább a benne foglalt írások jellege tekintetében. Mivel találunk benne a valóságot közvetlenül megmutató, realiztikus írásokat éppúgy, mint áttételes mondanivalót hordozó, allegorikus-parabolikus szövegeket, sőt szürrealista víziókat vagy éppen képzeletbeli országba telepített, antiutópisztikusan modellszerűt. Vagyis ahány ház, annyi szokás, ahány szerző, annyiféle törekvés, de hát ez így is van rendjén.

Más kérdés, hogy benne, lévén szó nyugat-európai és tengerentúli magyar prózaírók kötetéről, az együvé tartozás összefűző szálaikat akaratlanul is keresni kezdjük. Annak ellenére, hogy az egybegyűjtött prózaírókat „idegenbeszakadtságukon” túl, első pillantásra legalábbis, semmi sem kapcsolja össze. Kortársi kötelék, nemzedéki összetartozás sem, amint azt az alábbi, nem kevesebb, mint huszonnégy név melletti évszámok is tanúsíthatják: Szabó Zoltán (1912—1984), Szélpál Árpád (1897—1987), Hendi Péter (1943), Kabdebó Tamás (1943), Márton László (1943), Sárközi Mátyás (1937), Ferdinándy György (1935), Czigány Lóránt (1935), Domahidy András (1920), Gömöri György (1934), Major-Zala Lajos (1930), Karátson Endre (1933), András Sándor (1934), Thúry Lajos (1896), Cs. Szabó László (1905—1984), Tűz Tamás (1916), Csiky Ágnes Mária (1918), Vajay Szabolcs (1921), Sári Gál Imre (1923), Lökkös Antal (1930), Lehoczky Gergely (1930—1979), Nagy Pál (1934), Halász György (1935), Határ Győző (1914). A nevek többsége, öt-hattól eltekintve ismeretlen vagy alig ismert, ám közülük jó néhány nagyon is megismerni érdemesnek tetszik számunkra.

Talán még az „elszakadtság” életézésétől is függetlenül, ami, ha meggondoljuk, ehhez az antológiához mégiscsak elégséges összetartó erőnek tűnik.

És amit talán „ötvenhatos életézésnek” is mondhatnánk. Mivel a derékhatat érezhetően, egyben pedig érthetően is, ötvenhat élményével a hátuk mögött mindenképpen ők képviselik, azzal együtt, ami szükségképpen kapoccsá, sőt elszakíthatatlan kötelékké avatja ezt az elszakadtságot, nem utolsósorban az otthon maradtak ötvenhat-élményével való rokonsága következtében, szembeötöndően mindig utóéletől, na és a mindinkább sápadni kezdő ideológiai előjelektől függetlenül is. Figyelembe véve, hogy az az 1956 októbere meghatározta életézés, amelynek kicsapódásával nem egy e kötetben fellelhető írásban találkozhatunk, sokszor mintha alig különbözne attól, ami az otthon maradtak írásaiból sugárzik felénk. Annyira nem, hogy még eldönteni sem látszik könnyűnek: vajon az otthoniak vagy a kiszakadtak lereagáló alapállását minősítsük-e paradoxnak. Inkább csak látszólagosan persze, hiszen ami itt ellentmondónak látszik, abban végső fokon a történetek alapvető kényszerítő ereje tükröződik csak: vagyis hogy a történetek, ami a lényegre illeti, irodalmilag másképpen nem élhetők meg.

Mert akárhogy is nézzük is, mindenképpen meggondolkodtató, hogy az elbeszélőhősök egyharmada fejezi be itt földi pályafutását öngyilkossággal. Látszólag annak jegyében, hogy Ferdinándy György *Szarvasok* című írása szerint: „felszarvazott minket ez a vadnyugat”, ám egyúttal bonyolultabb alapképletre utalóan is. Mivel az alábbiakat is e szép, lírai novella egyik, történelmi epizód szerepe emléken túllépni nem tudó szereplőjének szájából halljuk: „... milyen hamar elmúlt az élet! Emlékszel? Micsoda karnevál volt! Micsoda forradalom!” Amde ötvenhat „karneváljának” pontosabb diagnózisát sűriti magába András Sándor *Hazatérés* című elbeszéléséből az alábbi mondattöredék: „... azért fogalmaztuk meg azt a forradalmat minálunk otthon, hogy utána élhessünk vágyaink szerint, de drága, drága lány: nem olyan jó ez az én megfogalmazásom, mint ahogy az a nagy forradalom is félrefogalmazás volt.” Amit követően magától adódna a kérdés, ugyan melyik forradalomról nem mondható ez el valamennyire legalábbis, csak hát egy ilyen ismertető feladata mégiscsak a kötetben rejlő értékek számbavétele. Nem utolsósorban éppen András Sándor 1966-ban született elbeszélését illetően, mivel az, éppen teljessége miatt hősenek, Kis Zoltán festőnek külső és belső világa feltárulása által válik több vonatkozásban is a kötet legreprezentatívabb írásává. Éppen mert a távolba szakadt és kibontakozni nem tudó fiatal festő „ötvenhatossága” szervesen kapcsolódik ahhoz a radikális-romantikus életérzéshez, ami olyan annyira jellemezte — alighanem égtájtól függetlenül is — az ötvenes, ám még inkább a hatvanas évek fiatalosságát. Leginkább abban tükröződve, amit az ötvenhatban szerepet vállaló és több állomás után Kaliforniában kikötő Kis Zoltán mond tulajdon hányódásáról: „Uraim, talán meg kellene jegyeznem, hogy sorsom következetes, mert alighogy az Algériával hadakozó Franciaországból elmenekültem, az Egyesült Államok megkezdte a vietnami háborút, és ez még egy ok, amiért szívesen hagynám el a földet. Olyan országba nem mennék, amelyik efféle háborút folytat, békés országba pedig, ha van még ilyen, nem merek menni. Fogadok, megérkezésem után vagy megtámadják, vagy megtámad másokat.” Abban a meg nem írt levélben szólva ekképpen, amelyet holdutas-önjelöltként intéz fikcióként képzeletbeli illetékesekhez: „Hát uraim, kapjanak rajtam, hadd írjam alá a szerződést, hadd nővesszek porerdőket, szedjek poravarban porgombákat, heverjek porágakról lógó porlevelek alatt ott fenn és benn a koponyámban.” És mert ez a szöveg képzeletében tovább fogalmazódva a későbbiek során is ott kísért benne, voltaképpen már az elbeszélés indításakor is Bach h-moll miséjének hangjai mellett kinyitott gázcsapot előlegezi végkifejletként. Érezhetően ugyanabból a hazavágyódásból, illetve világból való elvágyódásból fakadóan válva irodalommal, amelyenből Gömöri György mesterien felépített *Patetikus szimfóniája* is kibontakozik. Azzal a különbséggel, hogy itt a Kanadában tanítónősködő lengyel Eva és a favágótelepen dolgozó magyar siheder tragikus végű egymásra találása válik megszól-

laltatójává egyfajta közép-kelet-európai patetikus közérzetnek. Onmagán túlmutatva, elvetélt forradalmak, bukott szabadságharcok s más nemzeti tragédiák lerakódásait is éreztetően voltaképpen annak az „Édentől keletre” honos „pannon spleennek” adva hangot, ami végül is az „Éden” okozta csalódás következtében ölt heveny formát, s lesz a fiú, a kívülállók számára egyedül „pillanatnyi elmezavarral” magyarázható öngyilkosságának okozójává. Ám mintha ugyanez bukkanna fel Vajay Szabolcs *Spleen*jében is, még ha benne egy fantomszerelmének képzeletbeli barátjáról el nem küldött leveleket író, múlt századbeli angol arisztokrata nyitja is ki ugyancsak a gázcsapot montreaux-i szállodájában, mert itt a tér- és időbeli áthelyezés, ha másért nem, hát a két előbb említett írás visszfénye következtében, óhatatlanul nyomatékossító aláhúzás lesz. Ugyanez a vissza- és elvágódás bujkál azonban tragikus végkifejlet nélkül Csiky Ágnes Mária és Nagy Pál írásaiban is, illetve ölt szelídebben nosztalgikus formát Domahidy András címádonnak megtett, hosszabb elbeszélésében, ez esetben egy hamvaiból hasztalanul újraéleszteni kívánt szerelem életképtelenségében jutva kifejezésre. Általánosabb emberi dimenziót és egyúttal elvontabb formát öltötten mutatkozva meg Karátson Endre *De Profundis* című kisregényében: ennek az írásnak képzeletbeli országban élő (ártatlanul?) elítéltje ugyanis az örület határára jutva ártatlanságát bizonyítandó levelet intéz az ország mindenható elnökéhez, olyan gondolatokat vetve fel, hogy „Elvégre nem mindegy, hogy az ember előbb azt hiszi, szabad, s utána, elpusztul, vagy éppen azért kell elpusztulnia, hogy halála árán szabad lehessen”, hogy azután kettejük személyiségének határait mintegy összemossa végül is ítélet szerinti (vagy mégis valóságos?) áldozatával azonosuljon. Amiért is úgy tetszik, e zavarossága ellenére is gondolatgazdag írás esetében az elindító életérzés egy sajátos, lényegre rákérdező, de választ szükségképpen nem találó intellektuális konstrukciónak válik táptalajává. Csak látszólag csíráztatva ki egészen mást, mint ami Sárközi Mátyás *The Age of Rock n'Roll*jából vagy Márton László és Határ Győző kavargó vízióiból felénk sugárzik. Akikkel szemben Szélpál Árpád önéletrajzi regényrészlete a másik végletet képviseli, s az emlékezés nyugalomával idéz meg egy rég letűnt világot, varázsosan, de a dokumentumok erejével is hatva. Úgyhogy a kötet kiemelkedő írásai közül valahogy éppen Cs. Szabó László elbeszélése, *A görög hajó* áll a leginkább társtalanul, sőt ebben a környezetben, kicsit talán idegennek is hat. Aligha értékbeli fogyatékoságai miatt, hanem mert ez a lenyűgöző légkörű, a szerző fölényes európaiságát tükröző és idősi-kokat váltó bizarr művésztragédia esik a legtávolabb mindattól, ami ennek az antológiának bizonyos kohéziós erőt kölcsönöz.

Nem tudni, mennyire a válogatók ízlését vagy éppen tendenciózus megközelítését is kifejezve, ám úgy tetszik, mégis szükségszerűen. És

mindenképpen a magyar irodalom egy messze sodródott részének megismeréséhez kínálva bizonyos lehetőséget. Alaposabb tájékozódásra is biztatva mindjárt.

VARGA Zoltán

S Z Í N H Á Z

HIMNUSZ

— Kérem szépen! Kérem... énrajtam nem kell segíteni... énrajtam nem szabad segíteni... én egy buta ember vagyok... Én nem értem, iní ebben a jó... az ilyen butákon nem érdemes segíteni... Kérem, könyörgök mindenkinek! Tessék énrólam kimondani: ez az asszony nem érdemli meg, hogy segítsenek rajta! Én egy gonosz ember vagyok... utálok mindenkit, utálok az egész világot! Magukat is utálok! Utálok! Utálok! Utálok! Kérem... valaki... valaki mondja ki: az ilyen buta, gonosz asszonyon nem szabad segíteni... Tilos neki segíteni... — ezek Aranka szavai Schwajda György *Himnusz* című egyfelvonásosában, amelyeket egy szenesláda tetejéről idéz mindenkire, a darab szereplőjéhez és hozzánk, akik körülüljük a néhány négyzetméternyi dobozra emelt konyhát, s tanúi vagyunk Aranka és férje, Józsi meg-megismétlődő, hajnali párbeszédének. Ebből a szinte tömondatokból kialakuló, összeálló beszélgetésből értesülünk Aranka és Józsi életéről azt követően, hogy hajnali négykor csörög a vekker, egészen addig, hogy néhány perccel éjfél előtt Józsi napi 12—14 órai munka után, hogy gyárba—kocsmába—maszekhoz—kocsmába távon végigjárta mindennapjai stációit, hazaérkezve felkelti családját, Arankát és a három gyereket, és közösen éneklék a himnuszt.

Schwajda György merészen arra vállalkozik, ami nem kifejezetten drámai megoldásnak tekinthető, hogy jelenetek eljátszása, megjelenítése helyett ezekről csak tudósítsa a közönséget, elbeszéljen. Mivel azonban Aranka és Józsi álmosan, fáradtan elhangzó mondatai cselekvésértékűek, nyers drámává keményedik ez a felvonásnyi párbeszéd, amely olykor ugyan nevetésre készít bennünket, de érezzük, hogy tragédia van készülőben. A groteszk tragikomikumban egyre inkább a tragikus felhangok erősödnek fel, mígnem bekövetkezik a *Tótékat* idéző befejezés: Józsi megfojtja Polgár nénit, így áll bosszút azért a segítség-

Schwajda György: Himnusz. Tájszínház. Rendező: Kovács Frigyes. Jelmez és díszlet: Gombás Pataki Éva. Zenei munkatárs: Hernyák György. Színeszek: Faragó Edit, Venczel Valentin, Arcson Rafael, Búbos András és László Sándor.